

A peremvidék közepén

Átmeneti (krono)toposzok Papp Sándor Zsigmond *Az éjfékete bozót* című novelláskötetében

A(z úgynevezett) „közös kelet-európai nyomorúság” és az abból fakadó identitás/másság/idegenségképek köre csoportosuló problémák alkotják az utóbbi évtizedek diskurzusainak és prózaszövegeinek egyik vonulatát. A túlélés-narratívákat és az átmeneti tér/időtörténeteket bemutató prózák reprezentatív darabjai közé tartozik Papp Sándor Zsigmond *Az éjfékete bozót*¹ című novelláskötete, amely 2005 könyvhetére jelent meg, egy időben Dragomán György *A fehér király*² című regényével és Vida Gábor *Fakusz három magányossága*³ című (kis)regénytrilógiájával. De nemcsak ez köti össze e három prózáirót, hanem a róluk megjelent kritikákban⁴ már szóba hozott Bodor Ádám-féle köpönyeg, amelyből kibújni látszik mindhárom szerző.

Az előbb említett szerzők műveiben bizonyos fajta kulturális, geopoétikai meghatározottságú terek kontúrozódnak, amelyek egy viszonylag behatárolt, de határai viszonylagosságának köszönhetően elmozdítható térstruktúra létére és ezeknek irodalmi szövegekben való artikulációjára utalnak. A geopoétika⁵, mint a világlátást és szemantikai szerkezetet

¹ Papp Sándor Zsigmond: *Az éjfékete bozót. Novellák*. Alexandra, Budapest, 2005.

² Dragomán György: *A fehér király*. Magvető, Budapest, 2005.

³ Vida Gábor: *Fakusz három magányossága*. Magvető, Budapest, 2005.

⁴ Vö.: Berszán István: *Bodor Ádám köpönyege és egyéb apokrifpéldabeszédék (Papp Sándor Zsigmond Az éjfékete bozót című könyvéről)*. Látó 2006/3. 86–91.; T. Szabó Levente: *Posztszoci transzszilván – vérbő ecsettel (Papp Sándor Zsigmond Az éjfékete bozót című könyvéről)*. Látó 2006/3. 91–100.

⁵ Kenneth White egy párizsi rendezvényen használta először a geopoétika kifejezést 1979-ben. Lásd: Faragó Kornélia: *Térrányok, távolságok. Térdinamizmus a regényben*. In: Uő: *Térrányok, távolságok. Térdinamizmus a regényben*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2001. 164.

egyaránt magában foglaló térképzet⁶ (ön)értelmezői szerepkörrel is bír. A teresülés Deleuze–Guattari által megképzett mozgásiránya alapján a folyamatos mozgás, elmozdulás, a rögzülés–elmozdulás–újrarögzülés folyamatainak következtében a kulturális tér heterogenitása lép előtérbe, a saját kultúra narratíváitól való eltávolodás és visszakanyarodás következtében egy másik kultúra válik leírhatóvá⁷, az „idegenek” és „öslakosok” interferenciájában megjelenik a másság fogalma, megmutatkozik a Másik képe, amely egy tapasztalat előfeltételeként, térteremtő mozzanatként tárgítja a diskurzív teret.⁸ Az értelmező térbefoglaltsága, térbeágyazottsága, térfüggősége, állandó – különböző szövegek közötti – mozgása, a Másik (kulturális) jelenlétének önmagában való megtapasztalása következtében az értelmezést is ekképp konstruálódott világlátása determinálja. A birtokolhatatlan tárgyak, világok és szövegvilágok, a megismerni vágyott másságok irányába történő mozgás, úton-lét jellemzi az értelmezői mozgást is. „Az írás [...] megnyit egy teret, amely ösztönzi a mozgást, a migrációt, az utazást. Involválja bizonyos távolság beiktatását önmagunk és identitásunkat meghatározó kontextusok közé.”⁹

Az általam említett prózaszövegek nem tekintik külön értéknek, minőségnek a „saját” kultúrához való tartozást. A nyelvköziség, a különböző nyelvi, kulturális, vallási regiszterek működtetése a rejtély, az idegenség, az eldönthetetlenség kérdéskörét vonja maga után, lehetőséget teremtve a művek „újraalkotására” egy másfajta kulturális távlatból. A meghatározatlanságok és többértelműségek miatt ezek a szövegek nyitottá, tágga válnak a befogadó értelmezések számára. A Bodor-szövegek és az őt követő fiatal prózaírók munkái is megengedik a „helyhezkötött” olvasást, de attól el is vonatkoztatnak, s ebben rejlik páratlan erejük, hogy ezt az ambivalenciát nyelvvé lényegítik át. „Az irodalom nem táj-, hanem nyelvfüggő. A nyelv viszont őrizhet magában *tájjelleg* [...]”¹⁰ (Kiemelés az eredetiben.) – írja Láng Zsolt.

A geopoétikai mutatók létéből azonban nem feltételezek, és még kevésbé sem következtetek egy „kisebbségi” irodalom létre. Sem Bodor

⁶ Vö.: Faragó Kornélia: *Emlékezés és geopoétika. A politopikus én*. In: Uő: *Térirányok, távolságok. Térdinamizmus a regényben*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2001. 73–74.

⁷ Vö.: N. Kovács Tímea: *A kultúra narratívái, narratívák a kultúráról*. In: Thomka Beáta (szerk.): *A kultúra narratívái. Narratívák 3*. Kijarat Kiadó, Budapest, 1999. 10.

⁸ Vö.: Faragó Kornélia: *A tér geofilozófiai interpretációja*. In: Uő: *Térirányok, távolságok. Térdinamizmus a regényben*. 2001. 10.

⁹ Iain Chambers: *Vándorlás, kultúra, identitás*. Helikon. Irodalomtudományi szemle. *A multikulturalizmus esztétikája*. 2002/4. 436.

¹⁰ Láng Zsolt: *Ottbontéremtés*. In: Uő: *Tőja vagy tottja? „A” „romániai” „magyar” „irodalom” „története”*. Koinónia, Kolozsvár, 2008. 197.

Ádám, sem a prózájával transztextuális kapcsolatba hozható, a sinistrai térhez kötődő többi szerző¹¹ nem a kisebbségi irodalomhoz tartozó kulturális klisékkel dolgoznak, ezért választhatják ezeket a poétikai mutatókat, ami a „sajátosságot”¹² biztosítja. Műveikben a Bodor által elkezdett demitologizálási folyamatot (is) folytatják: lebontani azt az idillikus transzszilvanizmus-tájképet, ami korábban belengte a „sajátosságok” által megképzett teret és vele együtt az irodalmat is.

Perem-terek

A Bodor-próza hatása már Papp Sándor Zsigmond elbeszéléskötete, *Az éjfekete bozót* kézbevétele során, a szövegek olvasása előtt szembeűnik a figyelemfelkeltő funkciójú fülszöveg révén: „Az egymáshoz meghittten simuló magyar, román és német tulajdonnevek, toponímiák természetes összhangban a többi kelet-európai hangzásúakkal, látszólag egy megállapodott, békés vidék képét idézik, mégis a művészi látvány mentes minden illúziótól. Még madártávlatból sem idillikus ez a táj. Az elbeszélések otthona, az erdőktől övezett, sejtelmes ködöktől látogatott sorsszerű peremvidék, számkivetettség helye. Közös fedél alatt lakozik itt az archaikus rend, a rezignáció és a kortárs bizonytalanság. Ez a nyugtalanító ellentmondás a forrása a táj varázslatos identitásának. Ahogyan most valaki megálmodta. *Az éjfekete bozót* Erdély mélységesen költői látomása.” – írja Bodor Ádám Papp Sándor Zsigmond kötetéről. A hátlapon megjelenő fülszöveg óhatatlanul kijelöl egy interpretációs sávot, amelytől nehéz lenne elvonatkoztatni.¹³ A rövid, Papp-elbeszéléskötetet „eligazító” szöveg és a Bodor-próza ismerete Bodor Ádám önreflexív, saját írásainak értelmezése irányába mutat. Az elbeszélésterek szűkebb és tágabb geográfiai lokalizációja (Erdély és Kelet-Európa nevesítése), valamint a tér általi determináltság, sorsszerűség hangoztatása geopoétikai vizsgáldások irányába is terelhet.

¹¹ Az általam említett névsor bővíthető (pl. Láng Zsolt, Bartis Attila, Demény Péter, Selyem Zsuzsa stb.).

¹² A „sajátosság” különböző (irodalmi) szövegekben jelentkező „negatív” hatásának feltérképezéséhez (amikor a poétikai szempontú értelmezés megkerülésével – rosszabb esetben a poétikai értelmezési lehetőség hiányával – csupán ezeknek a „helyi színeknek” az elburjánzása és propagálása, a provincializmus válik a művek egyedüli meghatározójává, „értékévé”) lásd Bányai János kiváló tanulmányát: Bányai János: *Hagyomány és modernitás konfliktusa. A kisebbségi kulturális kánon*. Korunk, 2007/2. 58–64.

¹³ A Bodor-hatásokról ír Berszán István és T. Szabó Levente is. Vö.: „*Az éjfekete bozót* pedig szó szerint beborítja Bodor Ádám fekete köpönyege.” Berszán István: Uo. 86.; illetve: T. Szabó Levente: Uo. 91–92.

Ehhez hasonló eljárás mutatkozik meg a fiatal prózaíró önértelmezésében is, elolvasva Papp Sándor Zsigmond *Az érsek látogatásáról* írt esszéjét: mintha saját (akkor még – feltételezem – tervezett, kezdeti munkafázisban levő) novelláinak világáról beszélne: „Már évek óta azon gondolkodom, hogyan dolgozik [Bodor Ádám – B. É. megj.]. Miként alakul ki ez a sűrű, nehéz valami, ez az agyagos földhöz hasonlítható, hűvös test. [...] Mintha órákig gyalogoltam volna, egyszerre több földrészt is megjártam volna, ami persze mindig ugyanaz a földrész, és mégis. A táj bármilyen térképhez passzol, ha egyáltalán van ilyen, hogy térkép. Itt minden az utalásokban rejtezik. Az alig látható jelzésekben. És ezeket – nyilván – a hegyivadások hagyták hátra. [...] A táj pórusaiban hordja a pusztulás lehetőségét, s ne legyenek illúzióink: ez előbb-utóbb megtörténik. [...] Mert nem arról van szó, hogy nincsenek törvények. Vannak, persze, hogy vannak. Attól ismerős itt valaki, hogy ezeket betéve tudja. Csak vannak pillanatok, amikor minden felborul, bár látszólag semmi se utalna erre, s hirtelenjében más szabályok érvényesek. Mert ez a vidék nem enged biztos tudást semmiről, bár a dolgok szeretik ismételni önmagukat. Semmi sem birtokolható véglegesen, sem a ruha, amelyet nap mint nap felöltesz, sem a szerep, amelyet engedélyeztek. Ha jobban belegondolsz, talán te magad sem tudod, ki vagy. Kinek vagy minek engedelmessédsz. [...] Irracionális, mégis természetes, logikátlan, mégsem történhet másként. [...] A létezés mindennapjairól szól. Egy afféle Kelet-Európáról. Pontos, félre nem érthető szavakkal leír egy teret, amelynek az emberi ráció, a »hagyomány« szerint lakhatatlannak kellene lennie, majd benépesíti.”¹⁴ Papp Sándor Zsigmond *Az érsek látogatásáról* írt esszéjében szintén egy tér általi meghatározottságot emel ki. A Bodor-próza egyik legmeghatározóbb szövegszervező komponense az általa megtervezett, létrehozott és egyedien bemutatott tér. A Sinistra körzet a nevét címként viselő regény „főszereplője”, Bogdanski Dolina, *Az érsek látogatásának* a fő helyszíne szintén egy teremtett világ. A térnek, a helyteremtésnek jelentéskonstituáló ereje van a Bodor-szövegekben, ahogyan a Papp-prózában is. A *Sinistra körzet* már címével utal a tér jelentésszervező funkciójára, illetve „határzónai” jellegéből adódóan a tér-identitás (viszonylagos) bizonyosságára. *Az érsek látogatásának* a helyszíne, Bogdanski Dolina pedig egyenesen határon van, amelynek következtében a regénybeli (geográfiai) tér is változtatja¹⁵, viszonylagosítja az önmegha-

¹⁴ Papp Sándor Zsigmond: *Amikor a hiúzok szeme világitani kezd.* A Hét, 1999/30. 7.

¹⁵ A regényvilágban konkrétan is: egy éjszaka alatt a folyó irányváltásának következtében a város egy másik országba került. Bodor Ádám: *Az érsek látogatása.* Magvető, Budapest, 1999. 19.

tározását, behatárolhatóságát, ezért tartom célszerűnek konkrét és átvitt értelemben is határidentitásokról¹⁶ beszélni.

A térbeliség nem tárgyi, hanem létrehozói mivoltában kerül előtérbe, Maurice Merleau-Ponty gondolatát követve: „a tér nem egy olyan közeg, amelyben elrendeződnek a dolgok, hanem médium, amely által elrendeződnek a dolgok”.¹⁷ A Bodor Ádám regényeiben is megképződött név-térképhez hasonlóan e térképzetet alkotó szereplőfigurák határidentitása az interkulturális térben létrejött, asszociációs terek által mozgatott fogalmak kerülnek előtérbe: a tér által képzett viszonyok és a viszonyok teresülése.

Irreális, mitikus, mágikus asszociációkat működtető, de földhözragadt, posványos, világvégi peremlét-tér topográfiája alkotja *Az éjfekete bozót* elbeszéléseinek tereit. „Átkozott hely volt az, szemmel vert, elfeledett környék”¹⁸ – szól az első Papp-novella, a kötet címet adó *Az éjfekete bozót* felütése, s a leírásokból következtetve egy Bogdanski Dolina-i tér körvonalazódik. „Esténként a sötétség is tömöttebb volt errefelé. Koromszínű vattaként ereszkedett alá, kibélelte a házak közét, a kerítések könnyű hézagait, és elnyelte, magába szívta a zajokat, eltévedt lépéseket és a horkolást is.”¹⁹ Bogdanski Dolinához képest ez a meg nem nevezett tér látszólag fejlettebb, bár ugyanolyan lepusztult, a kerület vagy környék a városnak, a kívánt, óhajtott városnak a kültelepe, pereme, kerülete, amelynek van könyvtára, temploma, több kocsmája, de termálfürdője is: egy átmeneti, mögöttes hely a civilizáció és a világ vége között egy átmeneti időszakban, periféria egy meg nem nevezett, de vágyott centrumhoz viszonyítva²⁰,

---

¹⁶ Erről részletesebben lásd: Bányai Éva: *Névtelen Zsákutca. A Bodor-regények név-térképe*. In: Kolozsi Orsolya – Urbanik Tímea (szerk.): *Modern – magyar – irodalom – történet. Tanulmányok*. Tiszatáj Könyvek, Szeged, 2006. 183–192., valamint: vö.: Feischmidt Margit utalását Goldberg írására. In: Feischmidt Margit (szerk.): *Multikulturalizmus: kultúra, identitás és politika új diskurzusa*. In: Feischmidt Margit (szerk.): *Multikulturalizmus*. Osiris Kiadó, Láthatatlan Kollégium, Budapest, 1997. 10.

¹⁷ Maurice Merleau-Ponty idézi Faragó Kornélia: *A tér geofilozófiai interpretációja*. In: *Uő: Térirányok, távolságok. Térdinamizmus a regényben*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2001. 7–8.

¹⁸ Papp Sándor Zsigmond: *Az éjfekete bozót*. 5. (A továbbiakban csak a novella címét jelzem.)

¹⁹ *Az éjfekete bozót*. 7.

²⁰ Vö.: „Az a mód, ahogy a periféria népe viszonyul a központhoz, sajátos értékrendet teremt. Az ő szemükben a város vágyott hely, ahova a tehetségesek (például a helyi focicsapat játékosai) is csak véletlenül, mintegy a szerencsének köszönhetően jutnak el, ugyanakkor elérhetetlen és irigyelt, éppen ezért fosztogatható világ.” Vallasek Júlia: *A két mészégető vendégei*. Papp Sándor Zsigmond: *Az éjfekete bozót*. Korunk, 2006/2. 119.

ugyanakkor központ, a világ közepe is az ottélók számára. Határvidék tehát ez is: a város és az istenhátamögött között. „[...]lyen vidék volt ez, kültelek, rogyant kéményekkel, csöndes hulladékhalomokkal, ahonnan ernyed füst terítette be a kerteknek becézett veteményest.”²¹ Egy sinistrai, Bogdanski Dolina-i, önmagába zárt világ, amelyből lakói állandóan kitörnének, de képtelenek rá. „A kerület [...] sivár, rozsdarajzos iparvidéknek számított az egyetemes kultúra szemszögéből, örökös fehérfoltnak, mondta másnap Bézs, ahol a forradalmak, vagy hasonló megváltó cselekedetek soha nem lépik túl a Két mészégető nevű italmérő határát, vagy ha mégis, hát rendszerint elhalnak a hazafelé vezető úton.”²² A kutyamenhely, bútorlerakat és az agyagos cigányok lakhelye, a Rebra-erdő és Mecseki-lapály által közrefogott térben, a Két mészégető italmérő vonzaskörzetében keringenek *Az éjfélete bozót* terét benépesítő létszédelgők, egymás általi meghatározottságban – mint ahogy Bodornál is láthattuk: – a tér determinálja a benne élőket, de a kölcsönösség, egymásrautaltság viszonyának függvényében az ott lakók is formálják, meghatározzák, antropomorfizálják a teret, vagyis a viszonyok teresülnek: „Melankolikus, vérszegény vidék volt ez az első pillanattól fogva.”²³, amely elviselhetőségét csak valamilyen másfajta tudatállapot, vagy a töménytelen alkoholizálás biztosítja: „mindenki részeg, nem is feltétlenül attól, hogy iszik, mint a gödény, hanem mert nem lehet másként elviselni ezt a helyet, csak valami örökös kábasággal, hergelt öntudatlansággal.”²⁴ A teleplakók különlegessége, a „normálistól” való különbözősége is a tér általi determináltságot jelzi, a körzetben mindenki hóbotos valamilyen szinten, mert „ilyen volt a levegő”.²⁵

A történetekbeli kronotopikus koordináták meghatározása, illetve meghatározhatatlansága is bodoros: a *Sinistrához* hasonlóan – ahol szintén megengedett, a szöveg megengedi, sőt átverősen támogatja is egy leszűkített tér, a Keleti-Kárpátok, Máramaros környékének felismerhetőségét, amely azonban a továbbiakban az átesztétizálódás folyamatában ellenáll a konkrét beazonosíthatóságnak – *Az éjfélete bozót* elbeszéléseinek helyszínei is mozgósítják a referenciális tapasztalatok keresését beindító olvasói attitűdöket: a (be)azonosítható helyszínek lokalizálása egy szűk körű, *helyi* ismeretekkel rendelkező olvasói interpretációs technika alkalmazását generálja. „Az [...] elbeszélések mindig egy térbeli, illetve időbeli »körzet« hajszálpontos ismeretére alapoznak, ami lehetővé teszi, hogy a tipikust a

²¹ *A maszlag*. 19.

²² *Zalbács néni albérlője*. 124.

²³ *Füst*. 163.

²⁴ *Ábrahám gyertyái*. 39.

²⁵ *A csapott breton*. 94.

legegyedibb valóságreferenciák szintjén ragadják meg (pl. a megnyúzott kutyákat a sarkokon báránként árusító kupecokban, a pénztárként használt reklámfeliratos sportszatyorban stb.), hogy aztán ezeket a »sorstársak« számára jól felismerhető elemeket a vidék, az idők vagy a helyzet finoman kidolgozott és többnyire groteszk torzítás révén stilizált látetelei közé keverjék. Így áll össze az a narratív puzzle, amely egyszerre tud értelmezésre provokáló talányként és konkrét utalásként működni.²⁶ – írja Berszán István a Papp-elbeszélésekre érvényes, a Bodor-prózára is jellemző prózapoétikai eljárásokról. A szövegekbe beidézett „konkrét” kolozsvári vagy környéki helyszínek név szerinti (Republica mozi, Nagyposta, Garibaldi-híd, Tarnica) vagy ferdített (Csemergi-tető, vagyis Felek) jelenlétehez szoroson kapcsolódnak a – Berszán által is említett „sorstársak” által – „közismert” közösségi narratívák: „A Csemergi-tetőn elszabaduló tehernocsiktól is rettegetek a környékbeliek, mert nem egy sodort már magával garázst, tartófalakat lakókkal együtt, hogy csak a Fuvaros utcai katedrális állítsa meg a fékevesztett tömeget.”²⁷, a Nagyposta – az elbeszélés történeti idejében egyedülálló – forgóajtaja vagy a falát beborító stilizált világtérkép, a tarnicai vízgyűjtő gát, vagy az országúti poharakat áruló üvegesek stb. Ha engedünk a szövegbeli utalásoknak, és folytatni kívánjuk a referencializálást, akkor a megképzett, termálfürdős, nagyváros melletti peremvidék helyszínének szerepére – ahol Kudlik Júliát is lehetett nézni, s a Delta „tudományos híradó megbízható hangjaira szerelmeskedtek, hévvel, mellőzve a gyengédséget, kész csoda, hogy nem születtek rakásszám kutatók és atomtudósok, és Nobel-díjas sem lett senki”²⁸ –, a Kolozsvár melletti Szamosfalva kínálkozik. Azonban az idillmentes groteszk és abszurd történetet generáló tér elvonatkoztatható a helyhezköttöttségétől, más világok felé is nyit, ugyanis „Ezen a vidéken nincs rosszabb a bizonyosságnál”²⁹ – hangzik el *Az átokban*. A helyrajzra vonatkozó bizonytalanság konstans szerepe és az ellentétek ütközése és egymásba folyása dominálja a szövegtereket: „A néni, akihez minden évben elküldtek néhány hétre nyaralni, kőhajításonyira lakott a város végét jelző csatornától. Műút

²⁶ Berszán István: uo. 88.

²⁷ *Zalbács néni albérlője*. 124–125.

²⁸ *Az éjfélete bozót*. 5.

²⁹ Vö.: „A szövegekbe beszüremkedő referencialitás pedig nemcsak a novellák idő- és térszerkezetére van hatással, hanem pozicionálja is Papp Sándor Zsigmond prózáját. A kettősség, a fiktív szövegvilág és a referencialitás árnyalt, azonban már nem elhanyagolható jelenléte jól jelzi, hogy ezek a novellák miként létesítenek párbeszédet a hagyománnyal, melyet nem leépíteni és megszüntetni kívánnak, hanem csupán átalakítani és újraformálni.” Vincze Ferenc: *Papp Sándor Zsigmond: Az éjfélete bozót*. Kortárs, 2006/9. <http://www.kortaronline.hu/0609/vincze.htm>

sem vezetett arra, csak egy bizonytalan ösvény, ami a kerület végétől indult egy konténer mögül. Nem is lehetett tudni, mi van a derékig érő tarack, a gumiabroncsokkal és mosógépfedelekekkel teleszórt hanyag domb mögött: elvarázsolt kúria mézeskalácsfalakkal vagy maga a telep, a rozsdálló, nyirkos mező folytatódik a következő városig.”³⁰

Átmeneti idők

Az éjfélete bozót elbeszélései – az atemporális utalások ellenére, vagy azokkal együtt – egy átmeneti korszakot reprezentálnak, a szövegekben a kelet-európai rendszerváltozások körüli és utáni időszak körvonalazódik. A diktatúra létére és utóhatásaira nem (csak) külső jelek utalnak, hanem a Bodornál is megfogalmazott, a hosszú idő alatt az emberi pórusokba befészkelődött, örökösen a bensőben hordozott félelem és kiszolgáltatottság lerázhatatlan jegyei, amelyek a térbe is beleivódtak. A (történelmi) átmenetet is jelző idő az emberek életét is befolyásolja, mintha örökös átmeneti létállapotban, állandó jelenben élnének, miközben körülöttük és bennük lassan csordogál az enyészet ideje: „Olyanok voltak azok a hónapok, mint a pelyhek. Egyenként talán fel se tűntek volna, elolvad az ilyesmi még a puszta bőrön is, de egymás után sorjázva, céltalanul és monoton komiszsággal elborítottak mindent. S nem is lehetett látni egyebet, csak ezt a minden más szint elhomályosító fehérséget, ezt az egymáshoz tapadt semmit, ezt a cinikus bőséget, az időt, amely most úgy múlt el, hogy nem árult el semmit a következő pillanatról, vagy ha mondott is, csak önmagát, a változatlanságot mondta.”³¹ Az átmeneti időben átmeneti lét és élethelyzetek, állapotok képződnek meg, ahogyan várótermi hangulat uralkodik a kerületi parancsnokságon is: „Ugyanaz a tompaság, az időnek ugyanaz a lassú, megfoghatatlan csordogálása, hogy bármikor bejelenthetik a következő járatot.”³²

A kommunista korszak végét jelzi, hogy „akkor már országszerte megindul az enyhülés, ahogy az igazgató bácsi mondta azon a gyűlésen, amelyen már nem kellett felkötni a pionírnyakkendőt”³³, a volt pártkantinban zajló újévi mulatozások, a Hășmășanu rendőrpáncsnok nosztalgiája a régi vállalási módszerek iránt, s a kortárs világra vonatkozó megjegyzései: „Puhányabb világ ez, én mondom.”³⁴ Az új korszak bekövetkeztét nemcsak

---

³⁰ *Az éjfélete bozót*. 6.

³¹ *Füst*. 161–162.

³² *Füst*. 164.

³³ *A maszlag*. 21.

³⁴ *Ábrahám gyertyái*. 46.

a hirtelen megnőtt információéhség jelzi (a postás bosszúságára mindenki központi újságot rendelt), hanem az elnevezésében szintén „közbeszéd” részét képező diktátor falra aggatott képének a hiánya: „»A kép hiányzik neki«, [...] és a tábla feletti halvány, négyszögletes foltra mutatott, ahol néhány hónappal ezelőtt még a Kajlafülű portréja lógott.”³⁵ Bézs tanár úr – aki „a nőket példás rendszeretettel pótolta” – búskomorságát nem nők beszerzésével, hanem ennek az agy(á)ban levő képnek az eltüntetésével kellett volna kezelni, ehelyett a gondoskodó diákjai a régi képpel visszahozták a múltat: „A sarokban egy szétszerelt vaskályha körül feküdtek egymás mellett a képek. Még berámázva, üvegestől. Olyanok voltak a leülepedett, prémieleg porban, mintha kivégzésről kerültek volna ide a leütött, rebellis fejek az utókor elrettentésére. Legalábbis ilyesmiket írtak erről a történelemkönyvek.”³⁶ A hiánypótló aktus következtében elszabadult értetlenséget, a „maszlag-borította” gyermekfejekben a történelmi tudat helyretétele érdekében különböző küldöttségek igyekeznek rendet vágni, s ezzel egy időben az átmeneti korszak egyik emblemikus figurája, „a magas homlokú egy idő után a plakátokról beköltözött az esti műsorokba”, ám – a nyitás jelét is érzékeltetően – Rattkay bácsi a politika helyett az Eurosporton a gyeplabdameccseket nézi.³⁷ A szereplőknek általában nincs rálátásuk a dolgokra, csak a helyi, mikrocselkvéseket irányíthatják – amelyekben a pletykák, hiedelmek elválaszthatatlanul összefolynak a hétköznapi, valós eseményekkel – a makrovilág eseményeit csak annak rájuk való közvetlen hatásában érzékelik, mint *A káosz*-ban: „Jéghideg fülkékkel közlekedtek a vonatok, és akadozott az élelmiszerellátás, az újságok mégis rekord terméshozamról írtak érthetetlen bikkfanyelven. A legjobb ételek is elveszítették ízüket, a legmegbízhatóbb szavak súlytalanul lebegtek a város fölött. Megesett, hogy mintegy varázsütésre elsötétült egynémely kerület, és hosszú percekig élettelen indaként lógtak a vezetékek.”³⁸

A káoszt előre jelző, a Nagyposta szemközti falát beborító világtérkép Japánjának darabokra törése, a „mű” elkészítőjét a Duna-csatornához száműző rendszer összeomlása elkerülhetetlen: a postát ellepő címzett nélküli levelek járványt gerjesztenek, és kitör a forradalom (amelynek szövegszerű megjelenítése szintén a közösségi narratívákra és korabeli újságcikkekre alapoz). A pórusokban megbújó állandó félelem, rettegés és megnevezhetetlen, felettes hatalomnak való kiszolgáltatottság által kép-

---

³⁵ *A maszlag*. 29.

³⁶ *A maszlag*. 29.

³⁷ *A maszlag*. 31.

³⁸ *A káosz*. 61.

zett rendszer „objektív” leírásának, a folyamatok és a körülmények tudományos megközelítése a kortárs bizonytalanság és az események időbeli távolságának hiánya, valamint a korszak „történelmének” összetettsége miatt lehetetlen, ezért Holczer postamester ügykivizsgálási szándéka a rendszerkutatás lehetetlenségének, a rendszert fenntartó egyének hóhér vagy áldozat, elnyomó vagy elnyomottak, bűnös vagy ártatlan szerepekre való felosztásának Bodor által is tematizált hiábavalóságaként is olvasható: „a kutakodás elkerülhetetlen papírmunkával jár, gyanúsítgatással és áskálódással, ráadásul előbb-utóbb bűnösöket is talál majd, azokat pedig át kell adni a felsőbb hatóságoknak. Ott viszont, a zegzugos pincékben és katakombákban az ártatlanabb csalás is könnyedén vedlik át a nemzet létét fenyegető összeesküvéssé, és akkor már nem is lehet biztosan tudni, ki volt nagyobb gazember, a leleplezett vagy a leleplező”.³⁹

Az átmenetiséget reprezentálja a narrátorok összetett figurája: a történetek egymáshoz viszonyított kronologikus sorrendjét az időközben felcseperedő (saját történeteikhez is) felnövő, egyes szám első személyű elbeszélő gyerekből ifjúvá serdülő pozíciója biztosítja, ami által – és a kilencvenes évek történelmi-társadalmi viszonyait is beidézve – generációs történetként is olvashatók az elbeszélések.⁴⁰

A „helyi ízek”, specialitások, a tájjellegű élettartozékok szövegbeli jelenléte (szaftos miccs, mindent belengő fokhagyma-, sörhab- és mustárszag, vinetta, a perememberek által szívott szűrő nélküli Carpați cigaretta – amely Dragomán György *A fehérr királyában* „filtru nélküli Kárpá-ciként” azonosítódik) is behatárolja a szövegteret, a német márka, amivel a Tricotajul focicsapat kerül megvételre, a kilencvenes évek Romániájának általánosan elfogadott valutája, fizetőeszköze volt. Az utcanevék is temporalizációs funkcióval bírnak, az Akarat utca, Törekvés sugárút időmetaforaként szerepel az elbeszélésekben.

Az éjfékete bozót szövegterét behálózó egységes helyszín, az átmeneti idő és az egyik történetből másikba vándorló, közel azonos szereplők az

---

³⁹ *A káosz*. 56.

⁴⁰ Erre utal T. Szabó Levente is: „Ez az a megoldás, ami miatt végképp generációs történetekként tudom olvasni a szövegeket, s nagyon kísért (remélem, nem túlságosan, a szöveg irrealizáló, időtlenítő perspektíváját nem megszüntetően), hogy a mai késő-húszasok, kora harmincasok Bodorra adott válaszként olvassam a szöveget. Egy olyan generáció víziójaként a közelmúltról és a jelenről, amely gyerekeikkel tapasztalta meg a késő nyolcvanas évek Erdélyét, néhol – Papp Sándor Zsigmond első elbeszéléseinek gyerekbeszélőjéhez hasonlóan – hátborzongatóan naivan és játékosan, majd a kora kilencvenes éveket a maga szabadságával és másként hátborzongató szociális élményeivel.” T. Szabó Levente: uo. 93. A Papp-próza T. Szabó szerint „„olvashatóvá” tesz egy olyan időszakot, amelyről nincsenek irodalmi elbeszéléseink”. 94.

elbeszélések ciklusjellegét erősítik. A *Sinistra körzetet* megelőző, az „Olajpés utca” köré szerveződő Bodor-novellák hálószerű konstrukcióját idézi *Az éjfekete bozót* szerkezeti felépítettsége. Hagyományos és szokatlan, ismerős és idegen ellentétei és egymásbafonódásai szervezik a szövegeket, a mindent átszövő fanyar, álnaiv ironia feloldja az ellentéteket és önellentmondásokat. A kötetet alkotó elbeszélések szerkezete is azonos, in medias res felütő, pozicionáló mondattal, feszültségteremtő helyzettel indítanak, mint Dragomán *A fehér királyában*, hogy később, átadván a terepet a nyelv uralmának, gördüljön és fodrozódjon a szövegtest, és megkérdőjelezzék a kiindulás és lezárás biztosnak tűnő pontja: „azt az érzetet keltve, hogy a dolog több helyről támad egyszerre, nincs fókusza és kiinduló pontja, csak pusztá kiterjedése.”⁴¹ – ahogy Holczer postamester is belátja, hogy a kusza és szaggatott írással összefirkált borítékok kiindulási pontját képtelenség feltérképezni, ez lehetne Papp Sándor Zsigmond az irrealitás felé vezető írásainak is a kiindulópontja.

Identitások/másságok/idegenségek

(Narratív identitás)

„Ha úgy érezzük, hogy születésunktől halálunkig egységes identitással rendelkezünk, az csak azért van, mert egy vigasztaló történetet, vagyis »az én narratíváját« szöjük magunk köré. A teljesen befejezett, biztonságos és összefüggő identitás csak káprázat. Ehelyett a jelentés és a kulturális reprezentáció rendszereinek megsokszorozódása folytán a lehetséges identitások megdöbbenő és tünékeny sokaságával találjuk szembe magunkat, melyek közül – legalábbis átmenetileg – bármelyikkel azonosulhatunk.”⁴² – állítja Stuart Hall. A kartéziánus azonosítható individuummal együtt a modernitásbeli – az emlékezés, a történet elmesélése által megkonstruálható – éntől való elmozdulás korunk „identitásképe”, vagyis az állandó, rögzíthető identitás viszonylagosítása és rögzíthetlensége artikulálódik. Megszűnt az egyetlen nagy történet mítosza, ami pontos, körülírható, meghatározható identifikációt eredményezne.

Az éjfekete bozót narrátorainak identitása éppoly vegyes (és ellenáll a beazonosíthatósági törekvéseknek), mint a novellákat benépesítő személynevek is: az első két novella narrátora egy növésben levő gyerek: *Az éjfekete*

⁴¹ *A káosz*. 57.

⁴² Vö.: Stuart Hall: *A kulturális identitásról*. In: Feischmidt Margit (szerk.): *Multikulturalizmus*. Osiris Kiadó – Láthatatlan Kollégium, Budapest, 1997. 61–62.

bozót gyerekhangjához képest *A maszlag* narrátorhangja már a serdülőkor felé mozdul el, az egyes szám első személyű előadásmód viszont nem homogén, a gyerekhangba minduntalan beleszövődik egy mindentudó és eligazító (olykor ironizáló) felnőtt hang is.⁴³ Az *Ábrahám gyertyái* narrátorának kiléte csak a novella végén derül ki, vagyis az, hogy ő az egyik gyertyás tolvaj, aki a rendőrségi jegyzőkönyvből értesül az azelőtt általa elmesélt eseményekről. Addig – noha a novella első, felütő mondatában egyes szám első személyű megszólalót ígér, a következő oldalakon – eltűnik mindenféle személyesség, s a narrátor-hang a következő novellák mindentudó narrátorának a beszédmódját idézi. Azt viszont, hogy ez az első személyű narrátor megegyezne a korábbi (majd az egyik későbbi) novellának gyerek-, serdülő-, majd suhancá fejlődött ifjú narrátorával, kizárja az a szöveginformáció, mely szerint az első novellabeli gyertyás tolvajok egyikéről azt tudjuk, hogy Csutka (*Az éjfekete bozót*-beli gyereknarrátor szerelmének) a nagybátyja.

Maga a gyerek (majd „felnövő”)-elbeszélő identitása sem egyértelmű, lehet, hogy van némi köze az agyagos cigányokhoz is, az első novellában a saját fejére mutat, amikor a gáborkalapról beszél („Olyan fekete gáborkalap – mutattam a fejemen.”⁴⁴), az *Apám reggelijében* pedig a Romeo nevű férfi gyerekéhez való egyértelmű hasonlítás ellen berzenkedik a gyereköntudat, ami az identitás meghatározhatóságát ismételten problematizálja: „Épp olyan, mint a miénk – mondta egyszer rólam Romeo, egy borostás, szénszemű ember, akiről az járta, hogy a vajda egyenesági rokona. Rémulten bújtam apám lábához, mert nem akartam olyan lenni, mint ők. Pedig nekem is agyagbarna színem volt, és az olajosan csillogó fekete hajam sem sokban különbözött az övékétől. Dühített, hogy az apám ezen csak mosolyogni tud, és hogy végül kezét ráz azzal az emberrel.”⁴⁵

A mindentudó narratori pozíció főként az egyes elbeszélések végén különbözik el az addigi semleges, látszólag a környezetbe beolvadó, a történeteket azok megélőinél jobban nem ismerő narrátortól – leegyszerűsítve a Bodor-féle vég nélküli történetek többértelműségét: – kijelölve az iránymutató magyarázatot. *Az átokban* megfejtí a talányt: a család életét felforgató aranypor tulajdonképp szappanhab, *A káoszban* pedig arra figyelmeztet, hogy a postahivatal takarítónőjét kellett volna megkérdezni a káosz okáról.

---

⁴³ Lásd pl. *A fehér király* elbeszélőjének, Dzsátának is a narrátorhangját.

⁴⁴ *Az éjfekete bozót*. 15.

⁴⁵ *Apám reggelije*. 139–140.

(Nevek hálója)

Mivel „semmilyen körülmények között nem mindegy, hogyan hívnak valakit”⁴⁶, mondja Bodor *A börtön szagában*, a toponimákon kívül a személynevek is erősítik az identifikációs és beazonosíthatósági kedvet. *Az éjfékete bozót* történeteinek terét, a Két mészegetőhöz, a Kéknefelejcshez és a Négy Muskétáshoz címzett kocsmák törzsközönségének lakhelyét benépesítő lét-szédelgők névtérképe a Bodor-prózára jellemző „névadási szokásra” utalnak: magyar, román, német és ezek szintetizált keveredéseiként szerepel Bézs magyartanár, Zalbács néni, akinek albérlője van, Fodolyán tisztelendő, Hășmășanu rendőrparancsnok, Gárdos Feri és felesége, Ilona, Pulmann, Zrinyák, Surdukán, Vanciu, Romeo, Kuruly Alfréd, Eperlyesné, Czinege Viktória, Poloskár néni, Rattkay bácsi, de a multietnikus körzet összefüggő csapatát a Tricotajul „fociklub” legénységének nevei is bizonyítják, amelyeket fénykorukban egy emberként fűjt „egy szuszra, teli tüdőből” a telep: „Pălincaș, Csüdör, Révész, Cihula, Păvlinca I, Păvlinca II, Tiberie, Toma, Bider, Somkuthy, Vilcea. Úgy is hívták őket, hogy a Cigány-madrid. Az élcsapat.”⁴⁷ „Azok az értelmetlen elnevezések, melyekhez a nevek néha hasonlatossá válnak, egyszerűen nem jöhettek volna létre másként, mint onomato-poétikai úton, azaz végeredményben ugyancsak sajátos értelmi tevékenység során. [...] A név idiotizálása az értelmiség körében (s ma már a nép körében is) természetesen mi másról tanúskodna, mint e közeg szellemi kiüresedéséről?”⁴⁸ – írja Szergej Bulgakov; kijelentését átvethetem *Az érsek látogatásában* is előforduló, fent említett „idiotizált” nevekre, némely esetben *Az éjfékete bozót*ra is érvényes: szövegbeli előfordulásuk a közeg idiotizálódásának eredményeként is értelmezhető.

A nevekhez a hangzásukhoz illő figurák kapcsolódnak, a mágikus realista tipográfia alapján ambivalens: reális és irreális tulajdonságokkal és történetekkel, amelyek motivikus lánc behálózza a szövegteret. Mágikus realista írásmódra utaló jegyek sokasága tűnik fel: a természetfölötti és mindennapi valóság közötti inverzió: „chiazmusra emlékeztető inverziós logika működik itt: a természetfölötti hétköznapivá válik és fordítva.” – írja Bényei Tamás *az Apokrif iratokban* Brian McHale-re hivatkozva⁴⁹, s

⁴⁶ Bodor Ádám: *A börtön szaga. Válaszok Balla Zsófia kérdéseire*. Magvető, Budapest, 2001. 10.

⁴⁷ *Füst*. 159.

⁴⁸ Szergej Bulgakov: *A tulajdonnév*. Helikon. Irodalomtudományi Szemle. 1992/3–4. 449.

⁴⁹ Bényei Tamás: *Apokrif iratok. Mágikus realista regényekről*. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 1997. 63.

ugyancsak őt idézi, amikor a „kontrasztív banalitás retorikáját” említi. A Papp-novellákban a csoda keveredik a mindennapival, olyannyira, hogy egy idő után megtervezhetővé válik (*Az átokban* Gárdosék váltott műszakban kaparják magukról az aranyat, amiről később kiderül, hogy egyszerű szappanhab, az *Ábrahám gyertyáiban* a háromfülű malacnak megnyíló, kitarulkozó telepiek hatására a pap és a rendőrparancsnok – vagyis az egyház és az államrend – szolgálatába állított disznó kideríti a legfőbb disznóságokat).

A Papp-féle névetimológia szövegszerűen is irányítja szereplőinek sorsát: a természetes könyvtároskisasszony Katalin neve végének leghagyása fordítottan arányos súlyának gyarapodásával: „a karcsúsító, légiesítő lin valahogy lekopott az idők során, és maradt ez az öblös, félre nem érhető Kata, ez a zsíros vakkanás, ami persze jó előre figyelmeztetett, hogy csak a legkitartóbbak, a legelszántabbak maradjanak elhanyagolhatónak alig nevezhető vonzáskörzetében.”⁵⁰, a Rebra-erdő, Gebin-hágó, Petkes-patak alliteráló helységnevek pedig líraiságot kölcsönöznek ennek az enyészet szagával elborított tájnak.

(Másság/idegenség)

A szereplők nevei által is megképzett multikulturális tér feltételezi a másság/idegenség jelenlétét. Az idegenek többnyire vándorok, és az agyagos cigányok által képviselve jelennek meg az elbeszélésekben, de előfordulnak alkalmi munkások (akiket az őket foglalkoztató Rattkay néni, mint „minden idegent, aki megfordult a környéken, érthetetlen következetességgel oláhnak hívott”⁵¹), a narrátor apja által reggelire elfogyasztott csavargók, vadorzók (akiket „nem is vették emberszámba, talán azt sem bánták volna, ha az eset után menten ketrecbe csukják, s bárki leköpdösheti őket.”⁵²), rabok, üvegesek, moldáv fodrászok stb. Az idegenek megjelenése megbontani látszik a homályos, általuk is bizonytalan módon alkalmazott rendet, törekeny egyensúlyt. „Az idegen örökké veszélyezteti a világrendet.”⁵³, jelenlétük veszélyérzetet kelt, s a telep őshonosai nem félnek az idegenek likvidálásával járó következménytől se, ha saját pozíciójukat látják veszélyeztetve miattuk, Lécz is gondolkodás nélkül teszi el láb alól

⁵⁰ *Zalbács néni albérlője*. 120.

⁵¹ *Az éjfekete bozót*. 7.

⁵² *A csapat breton*. 86.

⁵³ Zygmunt Bauman: *Modernség és ambivalencia*. Pásztor Péter (ford.). In: Feischmidt Margit (szerk.): *Multikulturalizmus*. Osiris Kiadó, Láthatatlan Kollégium, Budapest, 1997. 49.

Ritlert, a rájuk tukmált, idegen allűrökkel terhelt költőt a *Protekción*ban, de a puszta élvezet is élvezet az *Apám reggelijében* a csavargókat bizarr módon eltüntető kannibalizmushoz.

Az agyagos cigányok, akiknek „érteni kell a nyelvükön”, különben nem lehet hozzájuk merészkedni este (ahol a „nyelv” nemcsak a kommunikációs szerepre, hanem szokásokra, hiedelmekre, antropológiailag is megkülönböztetett, idegen világukra utal), csak a *Füstben* kapnak – rövid, a focicsapat felívelő pályája idejére – viszonylagosan pozitív szerepet. De az agyag szétmállásával és a csapat városba költöztetésével hamar elmúlik a pünkösdi királyság, s az elkövetők a nyomokat is felégetve maguk után kifüstölik a telepről a cigányokat, mely hatására a kiirthatatlan füstszag beleeszi magát az ottmaradók porusaiba is. A közbeszédet uraló diszkriminációt jelzi, hogy a telepiek a Tricotajul focicsapat tündöklésének eufóriájában „még cigányozni se nagyon mertek, legfennebb maguk között, bizalmasan.”⁵⁴, a hiedelmek által megformált világlátásra pedig az előítéletek uralma és generációs továbbítása jellemző: „Nem tudni, pontosan mikor kezdtek az agyagosokkal riogatni a gyerekeket, mikor szerepeltek először rémtörténetekben [...] de tény, épeszű ember nem merészkedik napszállta utána a Rebra-erdő közelébe.”

A „románság” szövegbeli explicit jelenléte a toponimákban, antroponimákban és Zalbács néni román pópáktól ellesett bős keresztvetéseiben nyilvánul meg, de a térbeli és időbeli meghatározottság megformálásában döntő szerepe van. A román diakritikus jegyek szerepeltetése a nevekben, használati tárgyokban e „konkrét” világhoz való tartozás, az elkülönülve összetartozás és ennek felvállalásának a jegye, ellentétben Bodor Ádám és Dragomán György névlefordító technikáival, hasonlóan Selyem Zsuzsa⁵⁵ és Demény Péter⁵⁶ eljárásaihoz.

Az idegenség másik megjelenési formája az önmaguktól és/vagy a környezetüktől elidegenedett figurák gyakori megnyilvánulásaiban érhető tetten. Fodolyán tisztelendő a levegőbe akarja repíteni a gyülekezetet, mert „már hónapjig elnyelte őt az a bizonyos üveg”⁵⁷, Poldi, a sztárfodrász, a csapott breton feltalálója is elidegenedik önmagától, miután „a megismételhetetlen, egyszeri csoda” tökéletesítése folytán köpködni kezdi a vendégeket frizuraigazítás címén, kezét – mint a sors vagy akarat eszközét – idegenül bámulja, még a feleségét is elparancsolja maga mellől, és azonosul a tájat

⁵⁴ *Füst*. 160.

⁵⁵ Selyem Zsuzsa: *9 kiló. Történet a 119. zsolttárra*. Éneklő Borz, Koinónia, Kolozsvár, 2006.

⁵⁶ Demény Péter: *Visszaforgatás*. Éneklő Borz, Koinónia, Kolozsvár, 2006.

⁵⁷ *Az átok*. 108.

kiszipolyozó szürke börtönépülettel.⁵⁸ *Az átokban* Gárdos Feri sem tudja levetkőzni a családja körében rá jellemző idegenséget, Gárdosné Ilona a tükörben szemléli önmagát, önmaga idegenségét, ami talán saját maga által kinyilvánított kiválasztottsági érzésével is összefüggésben van. Szalárd Kata könyvtároskisasszony eltér az átlag, klisészerű könyvtárosképtől, amely „fakó és egyhangú, akár Petőfi költeményeiben a puszta”, „eredendő idegenségét azonban semmi sem tudta leplezni, így a kerületi könyvtárba betévedők úgy vélhették, Katát valahonnan a konyhából szalasztották a pult mögé, a könyvek szentélyében csupán megtűrik, mint amolyan kényszermegoldást, amit majd mihamarabb orvosolnak az illetékesek”.⁵⁹

Az önmaguktól is elkülönülő kerületiek idegenül téblábolnak a telep téridejében, kitörési vágyaik rendszerint kudarcba fulladnak, s az öngyilkossággal vagy tébolyultsággal végződő álmegoldásokon kívül mindenki visszazökken az eredeti, de időközben elmozdult kiindulópont-hoz, beletörődik a változhatatlanba, és hasonul a körzet normáihoz, mint Czinege Viktória péksége, amely a kerületi szokásokat kikezdő, idegen allűröket meghonosítani akaró felívelő periódusa végén, a kezdeti pompát hamar elnyelő, eltüntető moslák révén „egyre barátságosabb lett, a kerületiek mosolygósan köpködtek szét a tökmagot, s ha úgy jött ki a lépés, hát oda is hersintettek a padlóra, ami már az elfogadás egyértelmű jele volt”.⁶⁰

Bodor-intertext

A Bodor-hatás legekleatásabb példája a történetek közötti átjárás, a Genette-féle célzásos intertextualitás⁶¹ révén valósul meg: *A csapott bretonban* Poldi, a címben is idézett új frizura feltalálója saját, megmagyarázhatatlan hóbortnak tűnő, a precíz fazon létrehozására törekvő nyálas köpködésben végződő tettének igazolásához Bodor Ádám *A borbély*⁶² című novellájának történetét meséli újra úgy, mintha az a közvetlen közelükben, a városban történt volna meg. Már a novella paratextusa is transzformációra enged következtetni, de a történetek szövegközisége a sűrítés és ugyanakkor eltolás mechanizmusát idézi, amikor a borbély Poldi „arról számolt be, hogy nem is olyan régen egy városi kolléga sávot vágott valaki fejébe. Középen, nullásgéppel. Rá se tudták fésülni a maradékot, mert nehezen

⁵⁸ *A csapott breton*. 96–97.

⁵⁹ *Zalbács néni albérlője*. 119.

⁶⁰ *Ábrahám gyertyái*. 37.

⁶¹ Gérard Genette: *Transztextualitás*. Burján Mónika (ford.). In: Helikon, 1996/1. 82–90.

44 ⁶² Bodor Ádám: *A borbély*. In: *A tanú*. Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest, 1969.

engedelmeskedő, sprőd haja volt. / – S legalább kirúgták? – kérdezték többen is. / Poldi kezében megállt az olló, úgy töprengett, hogy vajon mi lett azzal a renitens borbélyal. / – Hazament. Hazaengedték. Talán szabadságra vagy ilyesmi.⁶³ A Bodor-novella nyitott történetzárata⁶⁴ idéződik meg a novellában, amely „játékkal Papp a Bodor-történet közelségét, jelenvalóságát kiterjeszti az egész kötetre. Hiszen ha az egyik történet egy Bodor-novella szomszédságában játszódik, akkor az egész kötet helyszínére érvényes ez a megállapítás.”⁶⁵ – állítja Balázs Imre József.

A Bodor szöveghatás más, kevésbé explicit jelenlétére utal az idegenek képeskönyvbéli vándorokhoz való hasonlítása: „A fakó réteken lépdelve, feje fölött a kavargó madarakkal, az idegen mintha nem is Ukrajnából, hanem valami régi képeskönyv lapjáról keveredett volna a hazai tájra.”⁶⁶, illetve: „– Mégis, hogy néznek ki [az idegenek]? – kérdezte makacsul Csutka, mert megneszelt valamit a látogatóinkról. – Mint a vándorok a képeskönyvben.”⁶⁷ Az én-elbeszélő gyertyás tolvaj kihallgatása megidézi *A börtön szaga*-beli elfogási-kihallgatási jelenetet, a vallomástevés feleslegességét (mert a korábban kézre kerített tettestársak már mindent elmondtak), a kihallgató tiszt emberségességét, segítő szándékát a kihallgatási jegyzőkönyv megfogalmazásában: „Ha megakadtam, többször kisegített. Olyan is volt, hogy helyettem diktált be részeket a jegyzőkönyvbe, csak-hogy fussanak a percek. Amit tudok, innen tudom. [...] amikor elő kellett adnunk, miként húztuk ki a fiókokat, tapogattuk végig a könyvszekrény polcaint pénzes boríték reményében. A mímelés láthatóan mulattatta, bár mindvégig szótlán maradt.”⁶⁸; a börtönbéli inggombokkal és narancsmagokkal lejátszott malmozás⁶⁹ pedig a *Sinistra körzet*et idézi.

A Bodor-prózában is fontos szerepet betöltő szagok identifikáló funkciója a Papp-prózát is meghatározzák, az egyes személyek szagán kívül (pl. Jolit Olejnek doki medveszagához hasonlító átható hányásszag kíséri, amióta az elvonóban dolgozik⁷⁰, vagy a börtönszag, amely Poldi bőre alá préseli magát⁷¹, Ritler jelenlétét is szaga előzte meg⁷², Barabásné a szemét-

⁶³ *A csapott breton*. 94.

⁶⁴ Vö.: Balázs Imre József: *Az új közép. Csomópontok az 1990 utáni fiatal erdélyi magyar irodalom intézményesülésében*. Híd, 2009/2. 10–11.

⁶⁵ Uo. 11.

⁶⁶ Bodor Ádám: *Sinistra körzet. Egy regény fejezetei*. Magvető, Budapest, 1992. 9.

⁶⁷ *Az éjfekete bozót*. 94.

⁶⁸ *Ábrahám gyertyái*. 49.

⁶⁹ *Ábrahám gyertyái*. 50.

⁷⁰ *A maszlag*. 50.

⁷¹ *A csapott breton*. 96.

⁷² *Protekcio*. 81.

telepen dolgozó férje miatt úgy érezte, hogy „az egész teleppel párzik, azaz izzad össze lemoshatatlanul”⁷³), az egész telepet beborító, tudatmódosító füstszag, „Ez a mindenhová bebújó, mindenkit megrézfáló *bodorék*”⁷⁴ (kiemelés B. É.).

Elmozdulások, átmenetek

Papp Sándor Zsigmond prózájában azonban a Bodor-prózától való individualizáló törekvések is megfigyelhetők, mint erre a korábban idézett kritikusok is felhívják a figyelmet, valamint erre hangsúlyosan és „látványosan” utal az ebben a lapszámban megjelentetett regényrészlet is. Balázs Imre József írja: a Papp-szövegeket az különbözteti meg radikálisan Bodor Ádám novelláitól, hogy *Az éjfekete bozótban* erősebbek, kifejezettebbek, körvonalazottabbak a vágyak, a szereplőknek egyáltalán vannak vágyaik, céljaik, amely a szabadság távlatának lehetőségével kecsegtetnek, ellentétben a Bodor-szereplőkkel, akik életéből hiányoznak a motivációk, s a „vágytalanság jelentheti a szabadság maximumát”.⁷⁵ A Papp-próza szereplői azonban hiába törekednek kilépni a bezártságukból, a város, a nagyvilág irányába történő elmozdulásaik minduntalan kudarcra végződnek, a nagyívűnek ígérkező karrierük derékba törnek, és visszasüppednek „az utcák torkolatából szivárgó csöndes elhagyatottságba”, s ismét úrrá lesz rajtuk a mindent felfaló enyészet és a közösségi narratívákat formáló, legendákat és mítoszokat gyártó emlékezet, visszavonásra kerülnek a történetek. „Máig se tudni, mi lett volna belőlük, ha időnap előtt nem fogy el az agyag. Mivé kupálódtak volna az évek során, s hová vitték volna magukkal a környezetet. Csúfondárosabb, zimankósabb napokon még ma is ezt osztják a Két mézfégetőben, ezt a soha nem volt luxust, a majdhogy eljött kánaánt, mintha fényképeket mutogatnának egymásnak.”⁷⁶ Az önmagukba nézéstől, a reflexiótól, tanulságok levonásától pedig óvakodnak: „Talán azért mondják erre felé, hogy aki fél az ördögtől, ne nézzen tükörbe. Mert a látás adománya azt is megrézfálhatja, aki úgy hiszi, lélekben már mindenre fölkészült.”⁷⁷ – szentenciával zárul a Papp-elbeszéléskötet.

A Bodor Ádám által meghonosított sűrű leírás, a reális és irreális egymásba játszása jellemző Papp Sándor Zsigmond és Dragomán György prózájára is. Míg Bodornál egyfajta sunyi, titokzatos, groteszk nyelv jelle-

---

⁷³ *Füst.* 155.

⁷⁴ *Füst.* 163.

⁷⁵ Balázs Imre József: uo. 12.

⁷⁶ *Füst.* 161.

⁷⁷ *Füst.* 171.

mezte a nyelvhasználatot, addig Pappnál és Dragománnál, főként a gyerekperspektívának köszönhetően többértelművé (de legalább kétértelművé) válik (mint *A maszlag*ban a címadó titokzatos „valami” körülírásai).

A szövegekben nem jelenik meg konkrétan a diktatúra, sem annak képviselői, mégis mindent a hatalmi viszonyok által megképzett rendszer határoz meg. Ami pedig még inkább összeköti e három prózaíró, az a szenttelen, tragikummentes, ironizáló, néha cinikus nyelv, beszédmód, ahogy ezt a világot bemutatják: moralizálásmentesen, nélkülözve a végső igazság kinyilatkoztatását.

